

VOORAZIATISCH-EGYPTISCH GENOOTSCHAP
„EX ORIENTE LUX”

SPREKERSLIJST 2024

Sprekers: 35, van wie 6 nieuwe (Van de Beek, Crabbé, Dingemans, Düring, Jurjens, Strootman)
Lezingen: 87, waarvan 22 nieuwe

Voor vragen en opmerkingen: Bas ter Haar Romeny, bas.ter.haarromeny@vu.nl

Dr. Gert Baetens – Postdoctoraal onderzoeker KU Leuven

-
- 1. Over lijken: balsemers in Ptolemaeïsch Egypte** **2022**
De funeraire cultuur van de Oude Egyptenaren spreekt al eeuwenlang tot de verbeelding. De praktische kant van de Egyptische begrafenisindustrie is uitzonderlijk goed gedocumenteerd voor de Late en Grieks-Romeinse Tijd, dankzij honderden Griekse en Demotische papyri, naast andere bronnen. In deze lezing nemen we het reilen en zeilen van balsemers in Ptolemaeïsch Egypte (305–30 v.C.) onder de loep: een bijzonder volkje!
 - 2. Wat de pot schaft: pap in Grieks-Romeins Egypte** **2024**
Want wat schafte die pot precies? Zoals in veel andere regio's in het antieke Middellandse Zeegebied leefde de bevolking van Grieks-Romeinse Egypte voor een groot deel van graan, in eerste instantie in de vorm van brood. Deze lezing gaat over het kleine broertje van brood: graanpap. Dit gerecht verschijnt regelmatig in de Griekse papyri, maar ook – en dat is vaak over het hoofd gezien – in de Egyptische bronnen, die ons van alles leren over de bereiding en consumptie van deze lekkernij. Deze kleine voedselhistorie neemt ons mee langs verschillende plaatsen in Grieks-Romeins Egypte, met omwegen langs de Koptische monniken, Deir el-Medina, helemaal tot in het Oude Rijk. Lezing van 60 minuten.

Nicky van de Beek MA – Egyptoloog en promovenda aan de Johannes Gutenberg Universiteit Mainz

-
- 1. Het rood en het zwart: Landschap in Oudegyptische grafkunst** **2024**
Het Oudegyptische landschap wordt gekenmerkt door het vruchtbare overstromingsgebied van de Nijl (het 'zwarte land') en het dorre woestijngebied (het 'rode land'). Op de wanden van de graftombes wordt dit landschap vaak breed uitgemeten: de grafeigenaar jaagt op nijlpaarden, speervist of vangt vogels in het moeras, terwijl in woestijnscènes agressief jacht wordt gemaakt

op oryxen, ibexen, gazelles en andere dieren. In beide scènetypes is een rijke biodiversiteit te zien, waarbij de soorten vaak exact kunnen worden bepaald.

In deze lezing wordt ingegaan op enerzijds de ecologische realiteit van het Oudegyptische landschap en anderzijds de weergave daarvan in privégraven uit het Oude, Midden- en Nieuwe Rijk. We zien hoe het landschap verandert maar specifieke elementen in de grafscènes door de eeuwen heen gelijk bleven. Hoe gingen de Oude Egyptenaren om met hun natuurlijke omgeving? En welke rol speelde klimaatverandering daarbij?

2. De wraak van Sachmet: Gezondheid en ziekte in het Oude Egypte

2024

De Oudegyptische geneeskunde behoort tot de oudste ter wereld. Er werden al kleine operaties uitgevoerd, gebitten behandeld, protheses geplaatst en er was een rijk scala aan geneeskrachtige recepten en bezweringen. Veel van deze informatie over medicijnen komt uit papyrusboeken zoals de Edwin Smith en Ebers Papyrus. Griekse geschiedschrijvers als Herodotus en geneesheren zoals Hippocrates waren onder de indruk van de Egyptische kennis op dit gebied en erkenden de invloed ervan op de Griekse geneeskunde.

In deze lezing wordt ingegaan op gangbare ziekten en gebreken in het Oude Egypte, en de medische en magische recepten die hiertegen voorhanden waren. Ook worden enkele bekende artsen besproken en wat we kunnen weten over hun opleiding en praktijk. Tot slot bespreken we de volksgezondheid en aanwijzingen voor epidemieën die Egypte mogelijk hebben geteisterd.

Eva Cornelisse MA – Historicus en Egyptoloog (Amersfoort)

1. Europese activiteiten in Sheikh Abd el-Qurna aan het begin van de 19e eeuw

2022

Het gebied rond het dorp Sheikh Abd el-Qurna, gelegen op de westelijke oever van de Nijl in Luxor, was zo'n 200 jaar geleden het toneel van activiteiten die wij ons nu niet meer zouden kunnen voorstellen. Na de veldtocht van Napoleon was in Europa de interesse in het oude Egypte sterk toegenomen, met name door de publicatie van de 'Descriptions de l'Égypte'. De machts-overname door pasha Mohammed Ali leidde tot een situatie van relatieve rust in het land, waardoor een groeiende stroom Europeanen de weg vond naar Egypte. Kunstenaars en reizigers, verzamelaars en handelaars, velen kwamen terecht in Qurna, waar nog veel te ontdekken viel. Het was een tijd van ongekende mogelijkheden. Er waren nog geen regels of beperkingen en Egyptische oudheden werden in grote getale naar Europa verscheept. Wie waren deze mensen, dikwijls markante persoonlijkheden – met bijbehorende anekdotes – en hoe gingen zij te werk? Van graven als verblijfplaats tot mummiekisten als brandhout, deze lezing geeft een boeiend inkijkje in hoe het er aan toe ging in het Qurna in de tijd van de pioniers van de Egyptologie. Met Power-Point.

Audrey Crabbé – Promovenda zoöarcheologie, Rijksuniversiteit Groningen

1. De dierenfigurines van Deir el-Medina

2024

Al sinds het ontstaan van de site in de 16de eeuw V.C. tot vandaag de dag zijn dieren altijd aanwezig geweest op de archeologische site van Deir el-Medina. Het meeste van de informatie over dieren uit het Nieuwe Rijkse dorp komt uit talrijke teksten en iconografische representaties in de

mooi versierde tombes en figuratieve ostraca. Tijdens het inventariseringsproject van het Frans Instituut voor Archeologie van het Nabije Oosten (IFAO) is er een nieuwe rijke bron aan dierenvoorstellingen ontdekt, namelijk dierenfigurines. Deze dierenfigurines werden tussen 1922 en 1951 gevonden tijdens de Franse opgravingen onder leiding van Bernard Bruyère en werden na de ontdekking bewaard in verschillende magazijnen op de site zelf, in het Carter-Magazijn in Luxor of in verschillende internationale musea.

Sinds 2020 worden de figurines die zich in de Deir el-Medina-magazijnen en het Carter-Magazijn bevinden systematisch geïnventariseerd en bestudeerd. Tot nu toe zijn er ongeveer 1500 dierenfigurines herontdekt, waarmee het een van de grootste collecties van dierenfigurines uit het oude Egypte vormt. De figurines zijn grotendeels uit gebakken klei gemaakt, maar kalkstenen en houten figurines komen in mindere mate ook voor. Ze stellen ook een grote variatie aan diersoorten voor, zoals slangen, apen, runderen, ovicapriden, paarden, honden, katten, vogels en vissen. De meerderheid van de figurines zijn fragmentarisch, stellen verschillende kwaliteiten van uitvoering voor en hebben in het algemeen geen precieze archeologische context. Dit maakt de interpretatie van hun exacte functie nogal wat gecompliceerd. Echter, door middel van vergelijkingen met contemporaine sites waar ook dierenfigurines gevonden zijn, is het mogelijk om de functie van de figurines te reconstrueren.

De spreker zal tijdens deze lezing wat meer vertellen over haar lopende onderzoek op de dierenfigurines van Deir el-Medina. Na een inleiding over de site van Deir el-Medina en het belang van dieren in het arbeidersdorp, zal ze verder ingaan op de huidige stand van zaken van haar onderzoek. Voornamelijk zal er aandacht worden besteed aan de verschillende soorten figurines, de talrijke gerepresenteerde diersoorten, de diverse materialen en de functies die deze dierenfigurines hadden.

2. Werkrunderen in Brons- en IJzertijd Turkije identificeren aan de hand van pathologische botten

2024

Runderen speelden een centrale rol op economisch, politiek, ritueel en sociaal vlak in de vroege stadstaten en koninkrijken van West-Azië. Geschreven bronnen, iconografische representaties en archeologische vondsten duiden op het gebruik van runderen in de landbouw voor het ploegen, zaaïen en het transporteren van zware ladingen. Ze waren ook een belangrijke bron van rijkdom voor de eigenaren en de belastinginners. Als reactie op deze zware arbeid en door ouderdom ontwikkelden werkrunderen, vooral op de onderste ledematen, verschillende soorten van pathologieën. De hevigheid van deze pathologieën is afhankelijk de intensiteit van de arbeid (lange uren, zware ladingen, etc.). Recent onderzoek in de paleopathologie geeft de mogelijkheid om deze werkgerelateerde pathologieën op de middenshandsbeenderen, middensvoetbeenderen en teenkoten te identificeren en de hevigheid te meten.

De spreker zal tijdens deze lezing de huidige resultaten van haar promotieonderzoek aan de Universiteit van Groningen toelichten. Voor haar promotieonderzoek heeft ze een paleopathologische studie ondernomen op de dierlijke assemblages van verscheidene Brons- en IJzertijd centra in centraal en west Turkije, met name Hattusha, Sapinuwa, Troje, Klazomenai en Gordion. De resultaten van het paleopathologisch onderzoek worden in correlatie gebracht met belangrijke politieke-economische ontwikkelingen in deze periode, zoals de opkomst van het Hettitische en het Frygische Rijk.

1. Het koningsgraf van Horemheb (KV 57): een heropgraving met verrassend resultaat **2021**

Het graf dat Horemheb na zijn troonsbestijging liet aanleggen in het Dal der Koningen werd in 1907 officieel ontdekt en zeer onprofessioneel opgegraven door de Amerikaanse entrepreneur Theodore Davies. Enkele jaren geleden werden de puinhopen die Davies (letterlijk en figuurlijk) in het graf had achtergelaten opnieuw onderzocht door een expeditie uit Cambridge bestaande uit Prof. Geoffrey Martin en de spreker. De resultaten waren verrassend en maakten het mogelijk een jarenlange wetenschappelijke controverse over de regeringsduur van Horemheb te beslechten. Met PowerPoint.

2. Hauron: een Kanaänitische god en zijn verering in Egypte **2021**

In Egypte werden met name in het Nieuwe Rijk verscheidene goden en godinnen vereerd die waren 'geïmporteerd' uit het Nabije Oosten, vooral uit het aan Egypte grenzende gebied langs de oostkust van de Middellandse Zee. Behalve voor goden als Baäl en Resjef en godinnen als Anat en Astarte gold dat ook voor de minder bekende god Hauron (of Horon), die in Egypte werd verbonden met Horus en via hem merkwaardig genoeg met de Grote Sfinx bij de piramiden van Giza. In de lezing passeren zowel de Voor-Aziatische als de Egyptische bronnen de revue om een beeld te schetsen van de plaats van deze godheid in de religies van zijn land van herkomst en van Egypte. Met PowerPoint.

1. Diaspora sine fine **2024**

In de eerste zes eeuwen van onze huidige jaartelling heeft de Joodse gemeenschap in het Romeinse Rijk in het Middellandse Zeegebied zich enorm uitgebreid. Een van de manieren hoe we dit te weten zijn gekomen, is door de migratie naar Noord-Europa waar zich in de Middeleeuwen grote Diasporagemeenschappen bevonden. De andere manier waarop we deze verspreiding kunnen zien is door middel van wat deze gemeenschappen hebben achter gelaten. Aan de hand van al deze archeologische, epigrafische, en papyrologische bewijsstukken krijgen we niet alleen een beeld van hoe deze Diaspora eruit heeft gezien, maar ook hoe de verschillende gemeenschappen in elkaar zaten. In deze lezing staat dit corpus aan antiek Joods bewijsmateriaal centraal om zo culturele kenmerken, migratiepatronen en de impact van klimaatverandering te belichten tijdens deze 600-jarige periode.

2. Munten uit Judaea en Rome **2024**

In de periode tussen 66 en 136 van de gewone jaartelling zijn er twee grote opstanden geweest in Romeinse provincie *Judaea* tussen de Joden en de Romeinen: tussen 66 en 73 woedde de Eerste Joodse Opstand, en tussen 132 en 136 de Tweede Joodse Opstand. Op het eerste gezicht lijken deze twee conflicten erg op elkaar: in beide gevallen stonden de Joden en de Romeinen tegen over elkaar, werd Jeruzalem ingenomen en deels vernietigd, werd getracht om een

onafhankelijke Joodse staat te creëren, en in beide opstanden werden door beide partijen propagandamiddelen ingezet om hun eigen boodschap te verheerlijken. Het vehikel om de boodschap te verspreiden waren munten, en uitgerekend deze bronzen en zilveren munten droegen enorm bij aan hoe er tegen de politieke verhoudingen van die tijd werd aangekeken. Aan de hand van de munten die tijdens die periode werden geslagen wil ik laten zien wat de verschillen waren tussen de twee opstanden, en hoe deze munten bijdroegen aan het propaganda-apparaat van de Joden en de Romeinen.

Dr. Koen Donker van Heel – Universitair Docent Demotische Papyrologie,
Universiteit Leiden

- 1. De laatste nacht in de balsemingswerkplaats** **2023**

We weten zo ongeveer wel wat er allemaal gebeurde met de oude Egyptenaren die werden gemummificeerd, of we denken dat in elk geval te weten, dankzij Herodotus. Sinds kort beschikken we over twee rekeningen die vroeg in de 7^e eeuw v. Chr. zijn opgemaakt ergens in Thebe, en die werpen toch weer wat nieuw licht op de zaak. Die rekeningen komen uit het archief van een dodenpriester die verantwoordelijk was voor het welzijn van de dode in het hiernamaals. In de laatste nacht voor de bijzetting in het graf – aan het einde van het 70 dagen durende mummificatieproces – gebeurde er van alles in de balsemingswerkplaats, en het lijkt er sterk op dat de familie van de overledene een persoonlijk choiakfeest – een van oorsprong landelijk ritueel dat draaide om de wederopstanding van Osiris en het opkomen van de nieuwe gewassen – kon bestellen. [Met powerpoint.]
- 2. Noem jij mij nou een leproos?** **2023**

Een van de aardigste maar minder bekende aspecten van het religieuze leven in Ptolemeïsch Egypte – en eerder – is het bestaan van de beroepsassociaties, of gilden zo u wilt. Die waren eigenlijk niets anders dan een sociale verzekering, want de leden werden geacht elkaar in alles te helpen. Toen de Thebaanse dodenpriesters in 109 v. Chr. besloten een eigen genootschap op te richten, was een van de eerste dingen die ze graag geregeld wilden zien hun vakantie, naast bijvoorbeeld het ordelijke verloop van hun bijeenkomsten. Met andere woorden, deze genootschappen hadden statuten en een huishoudelijk reglement, en die zijn vaak hilarisch. Iemand fysiek belagen leverde een fikse boete op, iemand dronken fysiek belagen een nog forsere boete. Die regels waren er natuurlijk omdat dergelijke incidenten kennelijk om de haverklap voorkwamen binnen deze genootschappen. [Met powerpoint.]
- 3. We gaan het even helemaal anders doen met ons stenografisch** **2023**

Na 1070 v. Chr., toen het centrale gezag in Egypte verdween, maakten Opper- en Neder-Egypte in sommige opzichten gescheiden ontwikkelingen door. Dit zien we het best terug in de schriften die op kantoor werden gebruikt. In het zuiden gebruikte men rond 700 v. Chr. een schrift dat een directe opvolger was van het Ramessidisch administratief hiëratisch (priesterschrift), en dat we niet geheel onterecht abnormaal hiëratisch noemen. In de delta schreef men in dezelfde tijd weliswaar ook administratief hiëratisch, maar op een zeker moment heeft zich dit ontwikkeld tot het zogenoemde demotisch (volkschrift). Dit was een cursief schrift dat in alle opzichten superieur was aan het abnormaal hiëratisch. Het lijkt erop dat dit het gevolg was van een bewuste

beslissing. Hoe dit alles verliep en wat dit uiteindelijk betekende voor het schrift op kantoor in heel Egypte? [Met powerpoint.]

4. Een vrouw met haar op de tanden

2023

In het dorpje Deir el-Medina stond zo rond 1142 v. Chr. een zekere mevrouw Naunachte voor de plaatselijke rechtbank om een verklaring af te leggen over haar erfenis. Ze was op dat moment al stokoud, misschien wel tachtig, en we moeten ons de situatie als volgt voorstellen. We zien een rechtbank van een ongebruikelijk groot aantal mannen, geen vrouwen, hetgeen vermoedelijk het belang van de verklaring onderstreepte. Naunachte staat ervoor, misschien samen met haar echtgenoot. Al haar acht kinderen zijn aanwezig, met aanhang. Misschien was het wel een openluchtzitting en stond het hele dorp eromheen, want ze hadden nog geen tv en internet. Tramme-lant bij de burens, altijd leuk. Wat Naunachte te zeggen had was niet mals, zoals dat nu eenmaal gaat bij de verdeling van een erfenis, en sommige van haar kinderen zullen haar daarom een vuile blik hebben toegeworpen. Over haar verklaring en de nasleep ervan valt een heel herkenbaar, menselijk verhaal te vertellen. [Met powerpoint.]

5. Juridisch taalgebruik in het oude Egypte

2023

In het eerste millennium v. Chr. zien we hoe zich in Egypte langzamerhand een gestandaardiseerd juridisch taalgebruik ontwikkelt. Gek genoeg waren er in de loop van dit millennium twee uiteenlopende juridische tradities ontstaan, een in de delta en een in Opper-Egypte in het zuiden. Wat frappeert aan dit taalgebruik is de grote rol die wordt ingenomen door lichaamsdelen. Wanneer je een claim op iemand had zat je bijvoorbeeld 'op iemands rug'. Dat verschilt eigenlijk niet zo heel veel van onze uitdrukking 'iemand op de nek zitten'. Het oud-Egyptische taalgebruik oogt in veel opzichten verrassenderwijs moderner dan we zouden denken. Net als oud-Egyptisch recht dat doet. [Met powerpoint.]

6. Een baby als erfgenaam? Ik dacht het niet!

2023

Als mevrouw Tsenhor vandaag de dag had geleefd, dan ging ze gekleed in ze een spijkerbroek en een flanellen blokjesbloes, reed ze in een pick-up en dronk ze op zaterdag een biertje met de jongens. Maar voor deze vrouw moeten we terug naar rond 500 v. Chr. Tsenhor was een zakenvrouw. Aan de hand van de zeventien demotische documenten die zij en haar naasten hebben nagelaten kunnen we delen – of liever, deeltjes – van haar leven reconstrueren. Zoals die ene dag in maart 517 v. Chr., toen ze samen met haar tweede echtgenoot, haar dochter uit dit huwelijk en haar zoon uit haar eerste huwelijk op weg ging naar de tempel van Mont in Thebe om de erfenis van de kinderen te regelen. Daar waren uiteindelijk niet minder dan twee schrijvers en vier contracten voor nodig. [Met powerpoint.]

Prof.dr. Bleda Düring – Hoogleraar Archeologie van West-Azië, Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden

1. Nieuw Licht op Cyprus in de Kopertijd: De Opgravingen van Chlorakas-Palloures

De kopertijdsamenlevingen op Cyprus (4000-2500 v. Chr.) weken wezenlijk af in hun economie en samenlevingsvorm van de hen omringende regio's in west Azië. Terwijl complexe verstedelijkte samenlevingen, vroege staten en schriftvormen, en lange afstandshandel zich ontwikkelden in het oostelijk Middellandse gebied, bleef Cyprus afzijdig van deze processen. Op Cyprus vinden we kleine boerendorpjes met ronde huizen en er zijn op het eerste gezicht weinig aanwijzingen voor complexe samenlevingen. Een populair idee is dat deze kopertijdsamenlevingen geïsoleerd waren van de omliggende samenlevingen en relatief egalitair. In de laatste jaren komen er echter steeds meer aanwijzingen dat er wel degelijk contacten waren en dat er ook op Cyprus ontwikkelingen richting sociale complexiteit waren. In deze lezing zal geput worden uit de resultaten van Leidse opgravingen te Chlorakas-Palloures, die sinds 2015 plaats vinden.

Dr. Wantje Fritschy – Egyptoloog (voorheen Bijzonder Hoogleraar ‘Geschiedenis van de overheidsfinanciën’ en sociaal-economisch historica aan de VU)

1. De Piramideteksten en de god Seth

2023

De zogenaamde piramideteksten vormen het oudst bestaande corpus van religieuze teksten ter wereld. De binnenmuren van ruimtes onder een aantal piramides van farao's uit de jaren tussen ongeveer 2350 en 2200 v.Chr. zijn er van onder tot boven mee bedekt. Het is duidelijk dat de teksten zich baseren op het geloof in een leven na de dood en in de continuïteit van koningschap. Maar vele ervan worden nog steeds als raadselachtig ervaren.

Een in 2019 op het internet beschikbaar gekomen lijst van het aantal keren dat elke van deze ongeveer 850 teksten in 9 piramides voorkomt, maakte het mogelijk om er op een nieuwe manier onderzoek naar te doen.

In deze lezing zal ten eerste nader worden ingegaan op de ontdekking, de publicatie en de aard en van deze intrigerende teksten in het algemeen. De nieuwe benadering ervan zal worden toegelicht aan de hand van de vraag welke aspecten van de intrigerende god Seth in de piramideteksten zichtbaar worden. Er bleek nu bijvoorbeeld vastgesteld te kunnen worden welke van de vele piramide-teksten die naar Seth verwijzen in de tijd zelf het allerbelangrijkste werden gevonden.

Seth is uit veel latere teksten vooral bekend als de moordenaar van zijn broer Osiris, als de rivaal van diens postuum geboren zoon Horus, en als een god met homoseksuele neigingen. Hij is wel gekarakteriseerd als de ‘god van de wanorde’. Maar in de oudste teksten waarin hij voorkomt lijken andere aspecten een grotere rol te spelen.

Dr. Barry Hartog – Universitair hoofddocent Bijbelwetenschappen en Antiek Jodendom, Protestantse Theologische Universiteit

1. De Dode Zeerollen: Een venster op antiek-Joodse tekstcultuur **2023**

De ontdekking van de Dode Zeerollen, tussen 1947 en 1956, hebben de studie van het antieke Jodendom ingrijpend veranderd. In deze lezing ga ik in op één aspect van het antieke Jodendom dat de Dode Zeerollen over het voetlicht hebben gebracht: de omgang van Jodendom in de eerste eeuwen voor en van onze jaartelling met hun literaire erfenis. In de lezing wordt aandacht besteed aan de vraag welke elementen van de antiek-Joodse tekstcultuur uit de Dode Zeerollen afgeleid kunnen worden, alsmede aan de bredere culturele inbedding van de Dode Zeerollen en de tekstcultuur die zij vertegenwoordigen, binnen de Hellenistische en Romeinse wereld.

2. Joodse reizigers in het Romeinse Rijk **2023**

In deze lezing bespreek ik Joodse reizigers in het Romeinse Rijk. Hoewel de mogelijkheden die het Romeinse Rijk aan reizigers bood, in toenemende mate onderwerp van studie zijn, worden Joodse reizigers dikwijls nog over het hoofd gezien. In deze lezing bespreek ik praktische aspecten van reizen in het Romeinse Rijk en hoe deze uitwerkten voor Joodse reizigers. Daarnaast bespreek ik de symbolische waarde die Joodse auteurs in de Hellenistische en Romeinse tijd toekennen aan reizen.

Ds. Robin ten Hoopen – Specialist Hebreeuwse Bijbel in de context van het oude Nabije Oosten, promovendus PThU en predikant

1. Was de dood er altijd al? Onsterfelijkheid in Genesis 1–11 en het Oude Nabije Oosten **2023**

Het verhaal van Adam en Eva (Genesis 2–3) is in het christendom vaak gelezen als een verhaal over het verlies van de onsterfelijkheid. De mens was eens onsterfelijk in het paradijs, maar verloor deze onsterfelijkheid door de zonde. Het Mesopotamische *Gilgamesj Epos* staat ook bekend om de reflectie op de onsterfelijkheid. In beide teksten is onsterfelijkheid echter niet een éénduidig begrip. Onsterfelijkheid bestaat in diverse vormen (o.a. door roem/faam, door het krijgen van nageslacht, het sterven en niet-sterven van goden). In de lezing worden de verhalen uit Oergeschiedenis van Genesis 1–11 naast de tradities uit het *Gilgamesj Epos* en tradities uit Ugarit gelegd. Daarbij worden verschillende vormen van onsterfelijkheid gedifferentieerd

2. Kunnen goden sterven en waarom? **2023**

In de Bijbel, Mesopotamië en de Levant werden goden meestal gezien als wezens die geen natuurlijke dood konden sterven. Anderzijds zijn er talloze verhalen bekend over goden die worden gedood. In deze lezingen leggen we deze tradities naast elkaar en duiden we deze. Is hier sprake van verschillende tradities die elkaar tegenspreken of is het mogelijk om te komen tot verklaringen waarom sommige goden wel stierven en anderen niet? In de lezing worden politiek-culturele elementen en theologische elementen verbonden. Teksten die aan bod komen zijn o.a. *Enuma Elisj*, de *Baal Cyclus* uit Ugarit en Psalm 82.

3. De onsterfelijkheid van de koning in de Hebreeuwse Bijbel en het Oude Nabije Oosten **2023**

‘De koning is dood, leve de koning’. De historicus Kantorowicz heeft in zijn klassieke werk over Middeleeuwse politieke theologie gesproken over de twee lichamen van de koning (*The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*, 1957). De koning is sterfelijk als mens, maar in zijn ambt kan de koning onsterfelijk zijn. In deze lezing wordt gekeken naar teksten uit Mesopotamië, de Levant en de Bijbel die spreken over sterfelijkheid en onsterfelijkheid van de koning (o.a. *Kirtu Epos*, Psalm 45, 61, 72). Sommige van deze teksten lijken inderdaad te duiden op de

idee van de twee lichamen van de koning. Andere teksten wijzen vooral op de continuïteit van het koningschap in een dynastie. De spreker laat zowel de continuïteit als discontinuïteit tussen en binnen de verschillende tradities zien.

Drs. Willem Hovestreydt – Egyptoloog

- 1. Recent onderzoek in het graf van Ramses III** **2020**
- Het graf van farao Ramses III behoort tot de oudst bekende graven in het Dal der Koningen. Al in 1738 maakte Richard Pococke een beschrijving en plattegrond, en in 1769 werd hij gevolgd door James Bruce. Diens afbeeldingen van twee harpspelers in het graf droegen ertoe bij dat het uitgroeide tot een van de bekendste en drukst bezochte graven in het Dal. Toch heeft het lang geduurd tot er van egyptologische zijde serieuze belangstelling werd getoond. Pas in de laatste twee decennia is hier enige verandering in gekomen, maar het graf is nooit systematisch gepubliceerd. Dat is jammer, want sinds het eind van de 19e eeuw is vooral de achterste helft van het graf sterk beschadigd als gevolg van een of meer overstromingen. Delen van het graf zijn daarvoor instabiel geworden en de kans op verdere schade is reëel. Enige jaren geleden is echter een project van start gegaan dat is gericht op conservering, onderzoek en publicatie van het gehele graf. Het project heeft inmiddels vijf succesvolle seizoenen achter de rug.
- De spreker maakt deel uit van het onderzoeksteam. Na een inleiding over de geschiedenis van het graf en het belang ervan zal hij ingaan op de tot nu behaalde resultaten. Met name wordt aandacht besteed aan de sterk beschadigde decoratie van het achterste deel van het graf. Deze decoratie kan grotendeels gerestaureerd worden en blijkt uniek te zijn voor een koninklijk graf uit het Nieuwe Rijk.

Dr. Ruwan van der Iest – Docent Koinè en Nieuwtestamentisch Grieks, Rijksuniversiteit Groningen

- 1. Huwelijken in de kolonies: het Oud-Assyrische huwelijk** **2020**
- Hoe vonden de huwelijken van Assyriërs plaats in kolonies in Anatolië ten tijde van de Oud-Assyrische periode en hoe heeft het lange afstand handelen met Anatolische nederzettingen het Assyrische huwelijk vormgegeven? Tijdens deze lezing zullen wij ons verdiepen in contracten en brieven die licht schijnen op verscheidene aspecten van het Assyrische huwelijk in de kolonies, om zo deze vragen te kunnen beantwoorden. We zullen ontdekken dat, anders dan in de Babylonische cultuur, bigamie niet vermeden werd, dat de vrouwen die de handelaren achterlieten in Assur niet altijd even blij waren met het handelen van hun man en dat zo'n tweede vrouw het ook niet altijd even makkelijk had.
- 2. Over de identiteit van de Judese gemeenschap op het eiland Elephantine** **2023**
- Sinds de ontdekking van een verzameling Aramese papyri en ostraca op het eiland Elephantine, hebben archeologen, Bijbelwetenschappers en oudhistorici zich met veel interesse beziggehouden met het bestuderen van de identiteit van de leden van de gemeenschap die deze documenten heeft geproduceerd. Niet geheel onverwacht, want de Aramese teksten van Elephantine leken voor het eerst een kijkje in het leven van wat lang bekend stond als een 'Joodse'

gemeenschap te geven. Een gemeenschap, gesticht ten tijde van de Perzische periode. Waar wetenschappers het Jodendom voorheen vanuit het oogpunt van de Hebreeuwse Bijbel bestudeerden, bood het materiaal van Elephantine, wat grotendeels bestaat uit contracten en administratieve documenten, een interessant alternatief. Het bleek echter snel dat de identificatie van deze gemeenschap als 'Joods' niet zo gemakkelijk was als men eerder had gedacht. Niet alleen werden de leden van de gemeenschap aangeduid als 'Judeeër', maar ook als 'Arameeër'. Verder waren de diensten in de tempel niet enkel toegewijd aan YHWH, maar werden er ook andere, Aramese en Egyptische, goden aanbeden.

Tijdens deze lezing gaan wij ons verdiepen in de identiteit van de gemeenschap en de manier waarop wij de identiteit van historische gemeenschappen, aan de hand van beschikbaar bronnenmateriaal, kunnen en willen reconstrueren. Wij zullen hierbij ingaan op de informatie die onze bronnen verschaffen en de aard van de bronnen zelf. Wat voor documenten zijn de Aramese papyri en met welk doel zijn deze documenten opgesteld? Hoe kunnen wij op basis van deze vragen, gericht onderzoek doen naar de identiteit van de Judese gemeenschap?

3. De bruidsschat van Penelope in het perspectief van het Oude Nabije Oosten en de Griekse wereld

2024

Tijdens deze lezing gaan wij ons verdiepen in de bruidsschat van Penelope. In de Odyssee van Homerus, wordt op twee plekken een bruidsschat genoemd, voorwerpen die Penelope mee mag nemen in haar huwelijk. Het is opvallend dat de verwoording van deze passages overeenkomt met de verwoording van huwelijkswetten, zoals wij deze tegenkomen in rechtsdocumenten uit het Oude Nabije Oosten. Kan het zijn dat de Griekse huwelijkswetten zijn beïnvloed door de wetten van het Oude Nabije Oosten? Wij gaan dit onderzoeken door de beschrijvingen van huwelijken en huwelijkswetten in de werken van Homerus te vergelijken met huwelijksdocumenten uit het Oude Nabije Oosten. Vervolgens leggen wij onze bevindingen naast huwelijksdocumenten uit het Oude Griekenland. Lijken de beschrijvingen van Homerus meer op de beschrijvingen uit het Oude Nabije Oosten of op de Griekse huwelijksdocumenten? Vervolgens gaan we in discussie over de mogelijkheid of het Oude Nabije Oosten de Oud Griekse huwelijkswetten heeft kunnen beïnvloeden via de werken van Homerus.

4. Homerus en het Oude Nabije Oosten

2024

Sinds de oudheid gelden de werken van Homerus al als standaard voor de Griekse taal en cultuur. Kinderen op Griekse scholen moesten deze teksten lezen, om zich zo de Griekse taal eigen te maken en te leren wat het betekende om Griek te zijn. In de afgelopen jaren is er veel onderzoek gedaan naar de invloed vanuit het Oude Nabije Oosten op de werken van Homerus. Tijdens deze lezing gaan we ons verdiepen in een aantal verhalen die terug te vinden zijn in de werken van Homerus, die mogelijk hun oorsprong vinden in het Oude Nabije Oosten. Allereerst maken wij een analyse van de overeenkomsten en verschillen tussen de verhalen uit het Nabije Oosten en de versie die wij terugvinden in de werken van Homerus. Vervolgens staat de vraag centraal waarom Homerus de mogelijk aanwezige wijzigingen heeft aangebracht. Was dit bewust of onbewust? Tenslotte gaan we bespreken hoe deze mogelijke wijzigingen iets zeggen over de Griekse cultuur uit de tijd van Homerus en de waarden die in deze cultuur centraal stonden.

5. Huwelijk en huwelijksmetaforen in het Nieuwe Testament: voortzetting van Judese idealen, of innovatie?

2024

Huwelijkmetaforen spelen een belangrijke rol in de Bijbel, zowel in het Nieuwe als het Oude Testament. Tijdens deze lezing gaan wij onderzoeken, of de huwelijksmetaforen die wij tegenkomen in het Nieuwe Testament een voortzetting zijn van Oosterse idealen, of mogelijk een

innovatie zijn van de (vroeg) christelijke schrijvers. Er is veel aandacht voor de manier waarop het christendom zich al sinds haar vroegste begin wil onderscheiden van haar joodse wortels. Mogelijk kan een onderzoek naar huwelijksmetaforen hier een belangrijke bijdrage aan leveren. Zeker omdat het huwelijk een belangrijk onderdeel van de joodse, maar ook christelijke identiteit blijkt te zijn.

6. Genesis 22 in Joodse, Grieks-Byzantijnse en Syrische poëzie

2024

Het verhaal van Genesis 22 is een verhaal dat vele vragen oproept. Het begint al bij het begin: waarom wil God Abraham testen? Verder blijven ook andere belangrijke vragen onbeantwoord. Waarom is Abraham zo gewillig om zijn zoon te offeren? Waarom protesteert Isaak niet, op het moment dat het hem duidelijk wordt dat *hij* het offerlam is? Wij zijn niet de eersten die deze vragen stellen. Al in de vroege oudheid en daarna, hebben schrijvers deze vragen willen beantwoorden. Tijdens deze lezing zullen wij ons verdiepen in de antwoorden op deze vragen, aan de hand van een drietal gedichten uit verschillende culturen. Allereerst zullen wij kijken naar een Joodse piyyut, vervolgens naar een Grieks-Byzantijns gedicht en tenslotte naar een gedicht dat is geschreven in de Syrische taal. We zullen zien dat alle drie gedichten ingaan op verschillende aspecten van het verhaal. Abraham als rechtvaardige aartsvader, Isaak als proto-Jezus en de gevoelens van Sarah.

Prof. dr. Matthijs J. de Jong – Hoofd Vertalen en Bijbelwetenschap bij het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap en bijzonder hoogleraar Bijbelvertalen aan de Vrije Universiteit Amsterdam

1. De zevende dag als bekroning van de schepping

2023

Het bijbelse scheppingsverhaal van Genesis heeft een unieke boodschap in de wereld van de oud-oosterse scheppingstradities. Het verhaal zet de zevende dag op een voetstuk als bekroning van de schepping en als fundament van orde. De zevende dag neemt zo de plaats van het koningschap. En 'de week' ging het ritme van het leven bepalen. In deze paradigmawisseling krijgt het volk Israël de rol van de koning toebedeeld als de hoeder van Gods orde op aarde. De christelijke uitleg veranderde het verhaal, door alle nadruk te leggen op de zesdaagse schepping en de zevende dag terzijde te schuiven. Die uitleg werkt door tot op de dag van vandaag. Het is tijd om terug te keren naar de eigen, historische betekenis van dit fenomenale verhaal.

Judith Jurjens – Promovenda Egyptologie, Universiteit Leiden

1. Schooloefeningen uit het Oude Egypte

2024

Het beroep van schrijver stond in hoog aanzien in het Oude Egypte. Maar om schrijver te kunnen worden, moest je natuurlijk eerst leren lezen en schrijven. Hoe ging dat in zijn werk in het oude Egypte? Hoe zagen scholen eruit? Welke methodes paste de leraar toe om de kinderen te onderwijzen en te motiveren hun werk te doen? Deze en andere vragen zullen aan bod komen in de lezing. Centraal staat het werk van de schoolkinderen zelf. Aan de hand van tal van voorbeelden

van duizenden jaren oude schooloefeningen, zullen we een beeld krijgen van het onderwijs in het oude Egypte.

Jan G. Koek – Voorzitter Mehen, Studiecentrum voor het Oude Egypte, Elst

1. De rol van de hond in het oude Egypte

2023

De hond is zo goed als zeker het eerste gedomesticeerde dier in Egypte en was gedurende de gehele Egyptische geschiedenis het favoriete huisdier. Als afstammeling van de wolf vergezelt de hond de mens bij de jacht. Verder heeft de hond een belangrijke rol bij het hoeden van het vee en ook als bewaker van het huis en het erf. Als lievelingsdier werd de hond al tijdens de eerste dynastie met de farao mee begraven om hem in het hiernamaals bij te staan. Later werden honden vaak onder de stoel van de grafeigenaar afgebeeld; ook krijgen honden individuele namen. De aanwezige hondenrassen in het oude Egypte zullen besproken worden, alsmede de reden waarom veel honden gemummificeerd werden.

Dr. Marjo Korpel – Universitair Hoofddocent Oude Testament, Protestantse Theologische Universiteit

1. Tatoeages in de Bijbel en in het oude Nabije Oosten

2023

Tatoeages lijken de nieuwe sieraden van nu te zijn geworden. Toch roepen ze ook verzet op. Zo kunnen bedrijven bezwaar maken tegen medewerkers met tatoeages. Ook de Bijbel is negatief ten aanzien van tatoeages, en lijkt zelfs verboden tegen tatoeages te bevatten (boek Leviticus). In deze lezing bekijken we de teksten uit de Hebreeuwse Bijbel die verband houden met tatoeages, en onderzoeken we de vraag waar de verboden mee te maken kunnen hebben. Omdat verboden in de Hebreeuwse Bijbel vaak ook verband houden met afwijzing van gebruiken bij omringende volkeren, wordt ook het gebruik van tatoeages in het oude Nabije Oosten bekeken. Wat waren tatoeages in die tijd, waarvoor werden ze gebruikt? En hoe kan het gebruik elders in de oudoosterse wereld geleid hebben tot die strenge verboden in de Hebreeuwse Bijbel? Met powerpoint.

2. Adam, Eva en de Duivel in het oude Ugarit

2023

In twee teksten die omstreeks 1960 gevonden zijn in het oude Ugarit (gelegen in het huidige Syrië) lijkt een oude mythe over Adam (en Eva?) voor te komen. In het verhaal figureert een godheid (de god Horan/Horon/Hauran, zie hierover ook de lezing van Dr Jaap van Dijk) die verdacht veel trekken heeft van de duivel, zoals deze later voorkomt in de Bijbel en de Koran. De godheid blijkt de plek te willen innemen van de hoogste god El in de Kanaänitische godenwereld. De god El straft deze rebelse godheid vervolgens door hem van de godenberg af te werpen. Uit wraak transformeert deze zichzelf in een reuzenslang, die een cruciale boom (was het de Boom des Levens?) in de tuin van de goden vergiftigt en zo verwordt de boom tot een 'Boom des Doods'. Het gevolg is, dat het leven van de goden bedreigd wordt en zij hun onsterfelijkheid dreigen te verliezen. Een van de goden, met de naam Adammu, krijgt de opdracht de boze Horon in zijn transformatie van grote giftige slang uit te schakelen, maar faalt hierin jammerlijk. Hoewel de twee teksten helaas niet compleet zijn en de vertaling deels gereconstrueerd is staan er interessante details in die veel doen denken aan het Bijbelse verhaal over Adam, Eva en de slang. In de lezing,

ondersteund met kaarten, foto's en teksten, zal het een en ander over de Kanaänitische mythe verteld worden en over met name ook de verschillen met het bijbelse verhaal van Genesis 2 en 3 en de betekenis daarvan voor de uitleg van het Bijbelse paradijsverhaal. Met powerpoint.

3. Dromen over het hiernamaals in de Bijbel en het oude Nabije Oosten **2023**

Bij elke begrafenis of crematie word je weer bepaald bij de eigen sterfelijkheid, maar ook bij de menselijke vraag, die al zo oud als de wereld is: waar blijven onze dierbaren na hun sterven? Al vanaf de vroegste tijden houden mensen zich bezig met die vraag: waar zijn onze doden? In het oude Egypte zijn de bekende dodenboeken geschreven, voor de reis van de ziel van de overledene naar en door het hiernamaals. In het oude Egypte werd de ziel van de overledene als een vogel voorgesteld. Ook bij de Kanaänieten en de Babyloniërs bestond de idee dat overledenen in de vorm van vogels aan de levenden konden verschijnen. Zeer waarschijnlijk hielden de Kanaänieten er jaarlijkse rituelen op na waarbij de overledenen als vogels aanvlogen op een feestelijke offermaaltijd. Tegelijk bestond ook de voorstelling dat de geesten van doden eeuwig waren, en dat de voorouders op speciale gelegenheden konden delen in rituelen op aarde. Gezamenlijke maaltijden van de levenden en de doden zijn inmiddels goed bekend uit zowel oude teksten als ook uit opgravingen. Ze geven een mooi beeld van het denken over het hiernamaals, en van de blijvende relatie tussen levenden en doden in vroege tijden en komen in sommige opzichten dicht aan tegen nieuwe visies op het denken over leven na dit leven vanuit de moderne neurowetenschappen. In de lezing zullen verschillende voorstellingen uit de oude wereld de revue passeren. Met powerpoint.

4. Godinnen naast de God van Israël? **2024**

Eind 2023 stonden de kranten er vol mee: de godin Asjera. Vanwege een tentoonstelling van het Bijbels Museum, waarin honderden Asjera-beeldjes een lange stoet vormden onder de titel 'De terugkeer van Asjera'. Kunstenaar Marieke Ploeg verwees naar de vondst van godinnenbeeldjes in Jeruzalem en meende gelezen te hebben dat de godin door mannen verbannen was uit de godsdienst van Israël en ze vond dat Asjera nu door haar weer in ere hersteld moest worden. Dat riep de woede op van iemand in het land, die vervolgens speciaal naar de tentoonstelling ging om de Asjerabeeldjes aan gruis te slaan. Maar wie was die godin Asjera, en wat heeft zij van doen met het ontstaan van de godsdienst van Israël? Is deze Asjera inderdaad door mannen onder het tapijt geveegd, en heeft de God van Israël daardoor zo'n sterk masculiene voorstelling gekregen in de Bijbel? Welke argumenten spelen hierbij een rol? In deze lezing zal zowel aandacht gegeven worden aan de beeldspraak (metaforen) die in de Bijbel worden gebruikt om de God van Israël te beschrijven, en de betekenis van de gevonden beeldjes, als ook aan de teksten en artefacten van de Kanaänitische burenen van Israël. Met powerpoint.

Drs. Theo Krispijn – Gepensioneerd docent Sumerologie, Oude Nabije Oosten Studies/Assyriologie, Universiteit Leiden

1. Popmuziek in het oude Mesopotamië **2020**

Uit teksten en afbeeldingen weten we tamelijk veel over de officiële muziek van het oude Mesopotamië, maar van de populaire muziek veel minder. Gelukkig hebben we veel afbeeldingen van scènes uit de volksmuziek. We zien op plaquettes en in beeldjes luit-, en lierspelers, schaars geklede dames met handtrommels, naakte dwergen en apen, kortom een bont gezelschap

optreden. Veel van de muzikanten uit de wereld van de populaire muziek behoren tot het 'derde geslacht', d.w.z. LHBTI-gemeenschap. Aan de hand van afbeeldingen en teksten hoop ik u kennis te laten maken met de wereld van de popmuziek in het oude Mesopotamië. Met PowerPoint.

- 2. Voor de Sumeriërs: de vroegste bewoners van Zuid-Mesopotamië** **2021**
In de meeste handboeken over de geschiedenis van Mesopotamië en het spijkerschrift is te vinden dat de Sumeriërs de uitvinders van het spijkerschrift waren. De voortgaande studie van aller-oudste documenten in spijkerschrift van het eind van het vierde millennium v. Chr. stelt die aanname echter ter discussie. Wat weten we van de cultuur van de bewoners van Zuid-Mesopotamië van voor de komst van de Sumeriërs? Wat weten we van hun 'Ubaid-' en 'vroeg Uruk-cultuur' en welke taal of talen spraken zij? In deze lezing zal ik aan de hand van de archeologie en de studie van de vroegste spijkerschrift-documenten een antwoord op die vragen proberen te geven. Met PowerPoint en handout.
- 3. Party's en maaltijden in het oude Mesopotamië (3000-1600 v. Chr.)** **2022**
Op veel afbeeldingen uit het oude Mesopotamië vinden we party- en maaltijdschènes afgebeeld. Wat opvalt is dat in combinatie daarmee vaak muzikanten, zangers of voordrachtskunstenaars worden afgebeeld. Wat is de betekenis van maaltijden, het drinken van alcoholische dranken en muziek in Mesopotamië en wat lezen we daarover in de Sumerische en Akkadische teksten? En tenslotte de vraag: waarover gaan de liederen die de zangers voordragen? Dat betekent dat we ons ook zullen afvragen wat er bekend is van de vroegste Sumerische literatuur. Met PowerPoint.
- 4. Gudea's tempelbouw** **2023**
Het langste gedicht in het Sumerisch vormen de cilinder-inscripties van Gudea van Lagaš (ca. 2120 v.Chr.). In Cilinder A beschrijft Gudea zijn droom over de opdracht de grote tempel Eninnu in Girsu te bouwen, de uitleg van de droom, de bouwwerkzaamheden en in Cilinder B de inwijding van de tempel. Dit gedicht geeft een zeer verhelderende kijk op het (godsdienstig) leven van stadsvorst Gudea en de bewoners van Lagaš. Omdat de opgravingen op het Eninnu-terrein na een lange onderbreking onlangs weer zijn hervat, is het goed om met een nieuwe blik naar deze klassieke Sumerische tekst te kijken. Met PowerPoint en handout.

Dr. Magdalena Kuhn – Koptoloog en musicus, Leiden

- 1. Ethiopische en Koptische muziek, twee christelijk orthodoxe muziektradities** **2020**
Vaak worden deze twee muziektradities op een lijn gesteld en je hoort opmerkingen zoals 'Koptische muziek is toch die vrolijke muziek uit Ethiopië'. Hoe verschillend echter deze beide bijna even oude liturgische muziekculturen zijn, zal in deze lezing getoond worden met veel afbeeldingen en muziekfragmenten.
- 2. Variaties in vroege christelijke Oosters-orthodoxe muziekculturen** **2024**
Muziek is een belangrijk onderdeel in Oosterse christelijke rituelen en de wijze waarop de liturgische gezangen voorgedragen werden in verschillende muziekculturen kent grote verschillen. De presentatie van gezangen wordt beïnvloed door taal, land, soms een dogma en vaak in grote mate door de betreffende volksmuziek. De ene cultuur heeft een voorkeur voor verinnerlijkte, eenvoudige presentatie, de andere voor dansen, uitbundig roepen en gezangen.
In deze presentatie zullen talrijke muziekvoorbeelden de grote variatie in enige van de Oosterse traditionele muziekculturen laten zien en horen.

Dr. Michaël van der Meer – Bijbelwetenschapper gespecialiseerd in oude manuscripten en vertalingen van het Oude Testament en docent

1. De Bijbelteksten van Qumran

2023

Nu na decennia soebatten en complottheorieën rondom de Dode Zeerollen eindelijk alle teksten gepubliceerd zijn, kunnen wetenschappers de balans opmaken van welke nieuwe inzichten deze rollen van de periode rond het begin van onze jaartelling opleveren. Naast nieuwe inzichten rondom de wereld waarin het Nieuwe Testament is ontstaan, bieden de rollen – of beter: de resten daarvan – veel nieuwe inzichten met betrekking tot het ontstaan van het Oude Testament. In deze lezing zal gekeken worden naar teksten uit de boeken Deuteronomium, Jeremia en de Psalmen, waar de verschillen tussen de bekende overgeleverde tekst en die van de Dode Zeerollen het grootst zijn.

2. Profetie in Hellenistisch Egypte

2023

Bij de term profetie denken we al snel aan de unieke geïnspireerde grondleggers van de grote monotheïstische godsdiensten, maar vergeten dan dat profetie ook een vast beroep was in tempels in het Oude Egypte. We beschikken vooral over interessante voorbeelden van zulke Egyptische profetische teksten uit de Hellenistische periode, waarvan een enkel voorbeeld ook in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden te vinden is, en dan in Griekse vertaling, zoals het orakel van de pottenbakker, de droom van Nectanebo, de zogenaamde Demotische kroniek en het archief van Ibis balsemer Hor. Die teksten werpen op hun beurt weer een interessant nieuw licht op Griekse vertalingen van bekende Hebreeuwse profetieën, waaronder de bekende tekst van een jonge vrouw (of maagd) die zwanger zal worden (Jesaja 7:10).

Cindy Meijer MA – Promovenda Oude geschiedenis, Faculteit der Geesteswetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam

1. Politiek en profetie: voorspellende teksten in het Hellenistische Nabije Oosten

2022

In de eeuwen na de dood van Alexander de Grote werden er in het Nabije Oosten literaire teksten geschreven waarin de beschrijving van politieke gebeurtenissen gecombineerd wordt met voorspellingen over de toekomst. Vaak leveren dit soort teksten ook commentaar op politieke ontwikkelingen of situaties, zoals de toenemende invloed van de Griekse cultuur en taal. Een interessant voorbeeld is het *Pottenbakkersorakel* uit Egypte, waarin de Griekse en gehelleniseerde inwoners van Alexandrië worden gekarakteriseerd als Tyfoniërs, aanhangers van de boosaardige god Seth. De voorspelling sluit af met de komst van een ideale Egyptische koning, die de kosmische orde herstelt en Egypte weer sterk maakt. Soortgelijke teksten werden geschreven in Babylonië (de *Dynastieënprofetie*) en Judea (de visioenen van Daniël in Dan 7-12). Opvallend is dat in deze teksten politieke thema's gelinkt worden aan de voorspelling van een betere toekomst en dat koningschap een belangrijk thema is. In deze lezing zal ik nader ingaan op de inhoud van de voorspellende teksten, de historische context waarin ze tot stand kwamen en de manier waarop overeenkomsten tussen de verschillende teksten verklaard kunnen worden.

- 1. De zaak Chapocrates: het wel en wee van een choachietenfamilie uit Thebe** **2020**

In een manuscript uit de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden, Papyrus Leiden AMS 31a, wordt beschreven hoe Chapocrates, een man met vier broers en één zus, afstand neemt van zijn erfenis uit het familiebezit. Dit bezit is verbonden aan de werkzaamheden van de familie als choachieten, die zorg dragen voor graven en mummies. Papyrus Leiden AMS 31a is niet de enige bron die ons vertelt over Chapocrates en zijn familieleden. De tekst is afkomstig uit een veel groter archief, dat op dit moment verspreid is over diverse collecties over de hele wereld. In deze lezing zullen we het leven en de activiteiten van Chapocrates en zijn familieleden onder de loep nemen, aan de hand van de manuscripten uit het archief. Bovendien zullen we zien wat er uiteindelijk gebeurd is met het archief, waardoor de teksten nu in verschillende collecties te vinden zijn.
- 2. ‘Van de top van deze piramiden zien veertig eeuwen op ons neer’ – 19e- en 20e-eeuwse Egyptomanie** **2021**

‘Van de top van deze piramiden zien veertig eeuwen op ons neer’. Met deze legendarische woorden zou Napoleon Bonaparte zijn troepen hebben toegesproken toen hij in 1798 in Egypte arriveerde voor een militaire campagne. Op deze campagne nam hij niet alleen soldaten mee, maar ook 167 wetenschappers van diverse expertises. De daaropvolgende publicaties veroorzaakten een brede wetenschappelijk interesse in het oude Egypte. Zo ontstond de Egyptologie. Maar tegelijkertijd groeide ook de fascinatie voor het oude Egypte onder de Europese bevolking. In de 19e eeuw ontstond daarmee de Egyptomanie. In deze lezing kijken we naar verschillende aspecten van twee eeuwen fascinatie voor het oude Egypte, van muziek tot mode en van literatuur tot oud-Egyptische elementen op de werelddtentoonstellingen.
- 3. Oud-Egyptisch papier-maché of meer dan dat? – een collectie cartonnage-fragmenten in het Rijksmuseum van Oudheden** **2021**

In de Grieks-Romeinse periode in Egypte werden cartonnages gemaakt door stukjes linnen of papyrus aan elkaar te plakken met gips of hars. Het werd daarna gebruikt om maskers of volledige omhulsels te maken, die naar de contouren van de overledene konden worden gevormd en daarna werden beschilderd. Het Rijksmuseum van Oudheden bevat een collectie papyrusfragmenten uit cartonnage. In deze lezing kijken we naar een aantal specifieke fragmenten, naar de teksten die deze fragmenten bevatten, en naar hoe de fragmenten onderdeel werden van de collectie van het RMO.
- 4. Toetanchamon toen en nu** **2023**

Ongeveer 100 jaar geleden, in 1922, werd het graf van farao Toetanchamon teruggevonden. De hele wereld was in de ban van het bijzondere verhaal van de opgraving en de prachtige voorwerpen die tevoorschijn kwamen. Een heuse Toetmania ontstond, Maar wat wist men eigenlijk van deze farao? En wat weten we nu? Tijdens deze lezing kijken we naar het korte leven van de jonge farao. Maar we volgen ook de zoektocht naar diens graf, en bekijken de voorwerpen die in het graf werden aangetroffen. Ook bespreken we het effect van de vondst van het graf, tot op de dag van vandaag.

1. Geen vloek ‘van’ maar eerder ‘op’ de mummie?! Frans Jonckheere, de vermeende mummie van Butehamun, en de opkomst van de studie van de oud-Egyptische geneeskunde in België (1939-1956) 2022

In 1847 kocht de Belgische regering een lijkstaf met een mummie van Belzoni's weduwe Sarah Parker-Brown. De lijkstaf behoort toe aan de beroemde koninklijke schrijver Butehamun uit de 21e dynastie. Destijds werd aangenomen, zij het zonder kritische blik, dat de mummie van hem was. Waar men normaal gesproken in films, stripverhalen en populaire literatuur spreekt over de vloek 'van' de mummie, lijkt het er eerder op dat er een vloek 'op' deze mummie rustte, zoals helaas zo vaak het geval lijkt te zijn. In 1939 werd besloten dat de mummie ontleed en geanalyseerd moest worden door de Belgische arts Frans Jonckheere (1903-1956), die na een reis naar Egypte Egyptologie ging studeren. Er werd een volledige autopsie uitgevoerd waardoor alleen het hoofd van de mummie overbleef. Alsof dat nog niet genoeg was, werd het hoofd ook nog eens uit het museum gestolen en in 2015 verkocht. Gelukkig lijkt de vloek daar te eindigen, want het hoofd van de mummie werd teruggevonden door de politie. Jonckheere's helaas destructieve en onomkeerbare werk was tegelijkertijd vernieuwend omdat het de eerste uitgebreide en systematische radiografie van een mummie was samen met een volledige autopsie. De toepassing van röntgenstralen had tot doel nieuwe inzichten te verschaffen in de mummificatietechnieken en de conservering van menselijke resten in het oude Egypte. Kort na het experiment werden de volledige resultaten samen met de röntgenfoto's gepubliceerd door de Belgische arts. In totaal schreef Jonckheere dertig artikelen over Egyptische onderwerpen met betrekking tot geneeskunde en wetenschap. Deze lezing zal zich richten op de vermeende mummie van Butehamun, op de arts die in het oude Egypte gefascineerd was en deze mummie onderzocht, en op zijn, ondanks al zijn gebreken, baanbrekende studies over de oude Egyptische geneeskunde tot aan zijn vroege dood.

2. Het delen van ideeën: de plaats van de Belgische egyptologie in de westerse intellectuele geschiedenis 2022

In België ontstond de egyptologie later dan elders in Europa, maar in de loop van de eerste helft van de 20ste eeuw maakte ze een opmerkelijk snelle groei door. In de jaren 1930 waren er zelfs ideeën om van Brussel een soort 'hoofdstad van de egyptologie' te maken. Aangezien de Belgische egyptologie relatief laat opkwam, is het waarschijnlijk dat theoretische ontwikkelingen niet alleen werden geïmporteerd uit egyptologische scholen in het buitenland, maar ook uit andere disciplines. Het onderzoek dat in deze lezing gepresenteerd wordt, gaat na hoe Belgische egyptologen in de eerste helft van de twintigste eeuw de intellectuele tendensen in de egyptologie en de humane wetenschappen in het algemeen beïnvloedden en erdoor beïnvloed werden. Daartoe worden de netwerken van intermenselijke relaties tussen hen en hun collega's in het buitenland geïnventariseerd, hoofdthema's in hun onderzoek gedefinieerd, en geplaatst binnen de context van de toen actuele academische debatten en benaderingen in de archeologie, de godsdienstgeschiedenis, de sociale antropologie en de kunstgeschiedenis. Er wordt een poging ondernomen om te bepalen binnen welke theoretische stromingen de Belgische egyptologie opereerde vanaf haar institutionalisering in het begin van de 20ste eeuw.

Drs. Eric Olijdam – Onderzoeker archeologie van Zuid & Zuid-West Azië, Riland

1. De productie van stempel-zegels in Dilmun tijdens het vroege tweede millennium v.Chr. 2022

Tussen 1952 en 1969 is door een Deens team tijdens opgravingen in de noordelijke sector van Qal'at al-Bahrain (Bahrein) – de vermeende hoofdstad van het koninkrijk Dilmun – een deel van een gebouw bloot gelegd. Het gebouw is tegen de stadsmuur gebouwd en ligt aan de straat die naar een van de stadspoorten leidt. Dit gebouw werd aanvankelijk geduid als een douanekantoor. Door het combineren van de versnipperde informatie in de eindpublicatie van deze opgravingen blijkt dat dit gebouw een heel andere functie had: het was een werkplaats. Het is het meest overtuigende voorbeeld van een werkplaats voor de productie van zegels waar dan ook in het oude Midden-Oosten. De beschikbare informatie biedt een ongekennde inzicht op de werkzaamheden en competenties van zegelsnijders, te meer daar er in deze werkplaats niet alleen zegels werden vervaardigd. De beschikbare informatie zal worden afgezet tegen wat we weten over soortgelijke werkplaatsen in Dilmun en elders in het oude Midden-Oosten. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van archeologische en schriftelijke bronnen. Met PowerPoint.

Prof. dr. Bas ter Haar Romeny – Hoogleraar Oude geschiedenis, Faculteit Geesteswetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam

1. Efreem de Syriër en Keizer Julianus' veldtocht tegen de Perzen 2022

De Romeinse keizer Julianus, in oudere handboeken wel getooid met de bijnaam 'de afvallige' omdat hij de rij van christelijke keizers na Constantijn onderbrak, had als generaal in het westen de nodige successen behaald. Toen hij eenmaal de titel van Augustus had verworven, besloot hij in 363 na Chr. ook de Perzen, die de oostgrens van het rijk bedreigden, een lesje te gaan leren. Het werd zijn laatste veldtocht: hij viel bij Samarra op de oostelijke oever van de Tigris. In deze lezing kijken we naar Julianus' handelen op militair en godsdienstpolitiek gebied direct voorafgaand en tijdens de veldtocht. Daarbij komen niet alleen Julianus' eigen brieven en de berichtgeving van Griekse en Romeinse auteurs aan de orde, maar ook de *Hymnen tegen Julianus* van de Syrische auteur Efreem, die ooggetuige was van de aankomst van het lijk van Julianus in zijn woonplaats Nisibis. Zo maken we ook kennis met zijn poëzie. Met PowerPoint.

Drs. Elsbeth Rooker – Egyptoloog/specialist antieke godsdiensten, Doornenburg

1. Een enigma in een enigma – cryptografische afbeeldingen uit de onderwereldboeken 2021

In de loop van het Nieuwe Rijk verschijnen in de onderwereldboeken steeds meer cryptografische afbeeldingen, waarin het mysterie van de regeneratie van licht zeer compact wordt uitgebeeld. Een van de beroemdste is het slotbeeld van het *Poortenboek*, waarin de zonneboot uit het oerwater omhoog wordt getild en door de hemelgodin Noet in ontvangst wordt genomen. In de loop van het Nieuwe Rijk komen er in het steeds verder uitdijende corpus aan onderwereldboeken nieuwe, ingenieuze afbeeldingen bij. In deze lezing wordt dieper ingegaan op de ideeën en de bijbehorende cryptografische afbeeldingen over de regeneratie van het licht in de aarddiepte, waarbij de nadruk ligt op de originele en goed doordachte wijze waarop de schrijvers van de onderwereldboeken belangrijke kosmische gebeurtenissen in een heel eigen religieuze beeldtaal weten weer te geven.

2. Schuiven met dozen, of hoe de dood het mens-zijn reorganiseert 2022

De Egyptenaren stellen zich de geestelijke mens heel anders voor dan wij en dat heeft belangrijke gevolgen de manier waarop ze denken over de dood. Waarschijnlijk stellen ze zich de dode voor als stoffelijk, als een mens zoals deze op aarde heeft geleefd en niet zo zeer als een astrale ziel of een geest. In plaats daarvan geloven ze in verschillende transformaties waarin de mens voortleeft. Na de dood is de mens nog steeds afhankelijk van zijn lichaam en in een transformatieproces ontstaat een pluraliteit aan innerlijke en uiterlijke krachten en vermogens. Met al die verschillende entiteiten kan de mens na de dood alle delen van de kosmos bereiken en overal komen. Eigenlijk hebben ze geen homogeen beeld van de dode, zoals bijvoorbeeld een geest die na het overlijden het lichaam verlaat en opstijgt naar onbekende oorden. Het is eerder een optelsom van waarnemingen en ervaringen waar ze vervolgens over nadenken en die een plaats krijgen in het dodengeloof. In deze lezing wordt in gegaan op die pluraliteit aan entiteiten en waarvan de Ka en de Ba het bekendste zijn en vervolgens wat dat betekent voor het Oudegyptisch denken over de dood.

3. Mystiek van de graankorrel 2023

Osiris kan in strikte zin geen vegetatiegod worden genoemd, maar hij wordt wel geassocieerd met de vruchtbaarheid, de overstroming van de Nijl en de cyclus van de gewassen. De associatie met de vegetatie krijgt in de loop van de Egyptische geschiedenis langzaam steeds meer gewicht. In deze lezing kijken we naar wat die mystieke vruchtbaarheid van Osiris nu eigenlijk inhoudt en ook hoe allerlei landbouwprocessen en zelfs de oogst mogelijk met het lijden van Osiris worden verbonden. Hierbij is ook aandacht voor graanmummies, het zogenoemde Osirisbed en voor het Koiak-festival.

4. Niet voor de wormen 2024

In tegenstelling tot wat je misschien zou denken, hebben de oude Egyptenaren een redelijk realistische visie op de dood. In spreuk 154 uit het Dodenboek doen ze onomwonden uit de doeken hoe een lichaam dat niet wordt geprepareerd na de dood uiteenvalt, hoe het opzwellt, de botten verweken en het vlees vergaat tot een stinkende massa. De idee achter deze spreuk is dat de dode hoopt het lichaam tegen ontbinding te beschermen en zo te zorgen dat het niet ten prooi valt aan de wormen. Maar het is niet alleen dat, ze hebben veel meer angsten. Ze zien de dood als een moment waarop alle sociale banden worden doorgesneden en een enorme eenzaamheid zich van de mens meester maakt. Het is ook de angst om buiten de schepping te geraken waar de zonnegod je niet meer kan roepen. Of het duister dat je te wachten staat en je nooit meer het zonlicht kan zien. Deze lezing gaat over hoe ze over de dood dachten. Het gaat niet over de

graven of de rituelen, maar juist over datgene dat mensen in alle tijden en culturen verbindt, de diepgewortelde angst voor de dood.

Prof. dr. Paul Sanders – Universitair docent Oude Testament aan de Protestantse Theologische Universiteit

1. Goden en hun tempels

2023

In het hele oude Nabije Oosten werden tempels gebouwd in de hoop dat de goden er hun intrek zouden nemen. Hoe stelde men zich die aanwezigheid van de goden voor? Naast de ruïnes van de tempels zijn er gelukkig teksten bewaard gebleven die laten zien hoe gedacht werd over de functie van de tempels. Deze lezing gaat in op gegevens uit Egypte, Mesopotamië, het Hettitische machtsgebied en de Levant, het gebied aan de oostkant van de Middellandse Zee. Deze gegevens worden vergeleken met de Israëlitische voorstellingen van de aanwezigheid van God in de tempel zoals we die kennen uit de Hebreeuwse Bijbel.

2. Bevestigt de archeologie dat de bijbel gelijk heeft?

2024

In de jaren vijftig van de vorige eeuw verscheen een boek over de archeologie van Israël/Palestina dat al snel heel populair werd: *De bijbel heeft toch gelijk* van Werner Keller. Wetenschappers stelden terecht kritische vragen. Inmiddels zijn er in Israël/Palestina veel nieuwe vondsten gedaan. Sommige daarvan zijn met veel tamtam besproken, ook in de serieuze pers. Hoeveel bewijzen de vondsten? Wordt hun belang overdreven of misschien juist onderschat? Deze lezing gaat zo veel mogelijk in op de nieuwste ontwikkelingen.

Dr. Daniel Soliman – Conservator collectie Egypte en Nubië, Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

1. Kemet: Egypte in hiphop, jazz, soul & funk

2023

Daniel Soliman, conservator collectie Egypte en Nubië, vertelt over de tentoonstelling Kemet – Egypte in in hiphop, jazz, soul & funk, die van 22 april t/m 3 september 2023 te zien is in het museum. Zo komt u meer te weten over de betekenis van het oude Egypte en Nubië voor artiesten met Afrikaanse roots, zoals de in de jaren 1970 populaire band Earth, Wind & Fire. In de tentoonstelling Kemet wordt onderzocht welke betekenissen het oude Egypte en Nubië hebben voor artiesten met Afrikaanse roots. Bezoekers kunnen genieten van mooie muziek uit de jaren 1950 tot en met vandaag de dag. Daarnaast zijn de boodschappen die de artiesten in hun muziek verwerken interessant, bijvoorbeeld de kritische perspectieven van de muzikanten op de manier waarop het oude Egypte en Nubië worden bestudeerd. In zijn lezing bespreekt Daniel Soliman de vier hoofdthema's van de tentoonstelling. Zo zien de muzikanten het oude Egypte nadrukkelijk als een Afrikaanse cultuur. Velen verbeelden Egypte als een verleden met iconische koningen en koninginnen zoals Nefertiti, Hatsjepsot, Cleopatra, Toetanchamon en Ramses II, anderen als een plek van spiritualiteit waar bezinning en contact met voorouders gevonden wordt. Bovendien is Egypte voor sommige muzikanten een verleden waarmee de toekomst ingericht kan worden.

2. Cleopatra in Westerse en Egyptische verbeeldingen

2023

Beeldvorming over de identiteit, etniciteit en uiterlijk van Cleopatra zijn een bron van zowel inspiratie als controversie. De aankondiging van een nieuwe Hollywood-film over de koningin maakte veel Egyptische mensen op sociale media woedend omdat de Israëlische actrice Gal Gadot de rol van Cleopatra zou spelen. Recent zorgde een drama-docu op Netflix met een Afro-Britse actrice als Cleopatra voor zoveel ophef in Egypte dat het Egyptische ministerie van Toerisme en Oudheden verkondigde dat de historische Cleopatra niet zwart maar Grieks was. Deze lezing gaat over de verbeeldingen van Cleopatra in Westerse schilderijen, toneelstukken, film en muziek, waarin zij afwisselend als een zwarte en witte koningin wordt opgevoerd. Daarnaast kijken we naar de vertolking van Cleopatra door de beroemde Egyptische actrice Youssra. Zij speelt een hoofdrol in Youssef Chahine's *Alexandria Again and Forever* (1989), waarin vignetten van Alexander de Grote en Cleopatra te zien zijn. De speelse voorstellingen van het verleden van Alexandrië, die gebruik maken van een slimme manier van vertellen, bevatten commentaren op de hedendaagse Egyptische samenleving en hoe deze zich verhoudt tot de oudheid. Tegelijkertijd is de Cleopatra van Chahine expliciet geworteld in Europese interpretaties van de koningin.

3. Het Dodenboek van Qenna

2024

De Egyptische dodenboeken bevatten rituelen, teksten, bezweringen, spreuken en gebeden die bedoeld waren de dode te helpen bij zijn tocht door het hiernamaals. Een belangrijk onderdeel hiervan was het laatste oordeel dat werd geveld over de dode. Als zijn hart lichter was dan de veer van Maät (de godin van orde en rechtvaardigheid), kon hij zijn reis voortzetten naar het paradijs. Rond 1275 werd Qenna in het Oude Egypte begraven en kreeg een dodenboek mee. Dit dodenboek van 17 meter lang bevindt zich sedert 1835 in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en wordt in deze lezing gepresenteerd en toegelicht.

Prof. dr. Bert van der Spek – Emeritus hoogleraar Oude geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam

1. Alexander de Grote in Babylonisch perspectief

2021

Alexander de Grote trok eind oktober 331 v.Chr. de grote stad Babylon binnen nadat hij op 1 oktober de laatste koning van het Perzische rijk, Darius III, definitief had verslagen bij Gaugamela in Noord-Irak. Babylon was op dat moment één van de grootste steden van de wereld, de grote stad die Nebukadnessar gebouwd had. Alexander bleef er 40 dagen voordat hij zijn tocht voortzette. Een kleine acht jaar later keerde hij er terug en stierf. Alexander wilde van Babylon zijn residentie maken. Er kwam weinig van terecht. Na enkele weken in Babylon werd Alexander ziek en stierf hij op 11 juni 323 v.Chr. Onze kennis over Alexander de Grote berust hoofdzakelijk op Griekse en Latijnse geschiedwerken die honderden jaren na de dood van Alexander de Grote zijn opgeschreven. We hebben echter ook enkele Babylonische teksten in spijkerschrift over Alexander uit de tijd zelf. Daaronder vallen kronieken, astronomische dagboeken (met daarin historische notities), een 'profetische' tekst over de komst van de Grieken (vergelijkbaar met de voorspellingen in het Bijbelboek Daniël 11) en administratieve teksten. Astronomische dagboeken vertellen ons over de slag bij Gaugamela, Alexanders intocht en zijn dood. In de lezing worden de teksten besproken en krijgt u een indruk van de stad. Met PowerPoint.

- 2. Geweld en recht: Griekse wereld, de Bijbel en Mesopotamië. 2021**
 Conflicten worden in de geschiedenis van mens (en dier) vaak opgelost met geweld. Dat kan zijn in oorlogen tussen staten, maar ook door wraakacties van individuen. Een manier om het private geweld enigszins in te dammen is het geaccepteerd krijgen van rechtsregels. De regel 'Oog om oog' (bekend uit de Bijbel en de Codex Hammurabi) is een voorbeeld. Het invoeren van boetes in plaats van persoonlijke wraak is een ander voorbeeld. In de wereld van staten kan geweld ingedamd worden door verdragen. We kijken naar parallellen en verschillen in de wereld van de landen rond de oostelijke Middellandse Zee.
- 3. Cyrus en de muren van Babylon 2021**
 De muren van Babylon horen (naast de Hangende Tuin) tot de zeven wereldwonderen van de Oudheid. Over die muren is ook heel wat geschreven, zowel door Griekse auteurs als door Babylonische koningen. En de muren zijn opgegraven. Wat weten we van die muren? De muren spelen een rol in de Babylonische, Bijbelse en Griekse verhalen over de verovering van Babylon door de Perzische veroveraar Cyrus (Oktober 539 v. Chr.). Maar de verschillen zijn nogal groot.
- 4. Wat te doen als je koning een buitenlander is? 2022**
 Koningschap was een belangrijk thema in de wereld van het oude Nabije Oosten. Volgens de Mesopotamische traditie was het koningschap in de oertijd uit de hemel op aarde neergedaald. Krachtige koningen waren belangrijk voor het zelfbeeld en de religie van volken en staten. De Babyloniërs waren trots op Hammurabi en Nebukadnessar, voor Israël en Juda was David de ideale koning. Maar wat te doen als je geen eigen koning meer hebt? Juda verloor het inheemse koningschap in 587 toen Nebukadnessar II Jeruzalem veroverde en de koning in ballingschap wegvoerde. Sindsdien heersten er Babylonische, Perzische en Macedonische koningen. In 539 onderging Babylon hetzelfde lot. Cyrus de Pers veroverde Babylon en in 331 v. Chr. werd Alexander er de baas. Dit was pijnlijk en dit feit had groot gevolg voor de religieuze opvattingen en het denken over koningen en priesters. De veranderde omstandigheden hebben de basis gelegd voor het latere jodendom en christendom.
- 5. De koningsideologie van Alexander de Grote 2022**
 De Macedonische koning Alexander de Grote veroverde rond 330 v. Chr. het gehele Perzische rijk en sindsdien heerste hij van Griekenland tot Pakistan. Om koninklijk gezag te handhaven is een sterke en aanvaardbare ideologie nodig. Hoe moest Alexander zich presenteren als legitieme koning? Hij was Macedoniër, was toch ook bewonderaar van de Griekse cultuur (Homerus lag bij zijn kussen en Grieks was de commandotaal in het leger) en in Azië liet hij zich uitroepen tot koning van Azië. Hoe kon hij al die rollen verenigen? Hoe moest hij zich verhouden tot het Perzische koningschap?
- 6. Economische voorspoed en stagnatie 2022**
 Geschiedenis gaat vaak over sterke en rijke staten, zoals Babylonië, Egypte, Klassiek Athene, Rome. Wat bepaalt nu of een staat sterk is? Is het geografie, staatsinrichting, klimaat, toeval? Er zijn natuurlijk grote verschillen: de irrigatielandbouw in Mesopotamië en Egypte, regenlandbouw in de Levant, Griekenland en Europa; vlak land of bergachtig land; democratie of koningschap. Wat leidt nu tot voorspoed en wat tot stagnatie? Ook voor vandaag een belangrijke vraag.
- 7. 'De muren van Babylon zullen vallen' (Jeremia 51: 44) 2022**
 De muren van Babylon horen tot de zgn. Zeven Wereldwonderen. Waarom spraken juist die zo tot de verbeelding? We hebben vrij veel informatie over die muren: uit de archeologie, spijker-schriftteksten, Griekse auteurs en de Bijbel. Wat was de waarde bij de verdediging? Is de profetie

van Jeremia uitgekomen? Wat was ervan over in de tijd van Alexander de Grote (330 v. Chr.), in de tijd dat de lijst van Zeven Wereldwonderen (ca. 140 v. Chr.) werd samengesteld? We kijken naar de opgravingsverslagen, de bouwactiviteiten van Nebukadnezar, de intochten van Babylon door Cyrus en Alexander.

8. 'Die maand hoorde ik het volgende': Babylonische chronografische teksten uit de Hellenistische periode **2022**

Spreker dezes werkt (samen met Irving Finkel, Reinhard Pirngruber, Joost Huijs en Kathryn Stevens) al meer dan twintig jaar aan de uitgave van alle kronieken en historische secties van de Astronomische Dagboeken uit Babylon. Babylonische geleerden hielden korte historische verslagen bij over de activiteiten van koningen, oorlogen, lokale gebeurtenissen, zowel in aparte teksten (kronieken) als als onderdeel van astronomische dagboeken, waarin zij ook dagelijks de stand van de sterrenhemel noteerden. De schrijvers komen echt dichtbij door de persoonlijke noot: 'Die maand hoorde ik het volgende' of (bij de astronomische waarnemingen): 'Ik kon niets waarnemen, want het was bewolkt'. Wat zijn het eigenlijk voor teksten, waartoe dienden zij? Wat komt er kijken bij de uitgave van zulke teksten? Dit n.a.v. R.J. van der Spek, Irving Finkel, Reinhard Pirngruber, with the assistance of Joost Huijs, ed. by Kathryn Stevens, *Babylonian Chronographic Texts from the Hellenistic Period* (Writings from the Ancient World; Atlanta: Society of Biblical Literature, [in druk]).

9. Herodotus en de Babyloniërs. Over Babylonische huwelijkspraktijken, koninginnen en de stad **2023**

Herodotus' *Historiën* is een heel interessante bron om te onderzoeken wat het Griekse beeld van niet-Griekse volken was. In deze lezing gaan we in op Herodotus' beeld van de stad Babylon (sprookjesachtig groot; zie I 178-181, 183, 191), van de Babylonische huwelijksgewoonten (I 196; waren die anders dan de Atheense?), van tempelprostitutie (I 199; bestond die echt?), van Babylonische koninginnen (Semiramis en Nitocris, I 184) en koninginnen in het algemeen (o.a. II 200 – over Nitokris van Egypte). Zeggen deze verhalen meer over Babylon en over oosterse vrouwen of over Herodotus zelf?

10. De succesvolle propaganda van Cyrus de Grote van Oudheid tot heden **2023**

Cyrus de Grote (reg. 559-530 v. Chr.), de stichter van het Perzische rijk, was een succesvol veroveraar. In 539 veroverde hij Babylonië, nadat hij de laatste Babylonische koning Nabonidus bij Opis (nabij Bagdad) had verslagen. Cyrus is in staat gebleken deze verovering naar buiten te brengen als een bevrijding. Dat is mooi geboekstaafd in de zgn. Cyruscilinder, waarin hij zich als vrome Babylonische koning presenteert, trouwer dan zijn voorganger. Bijbelse schrijvers zagen in hem een bevrijder, een messias zelfs. Ook bij sommige Grieken gold hij als wijs vorst. De Cyruscilinder vervult ook vandaag nog een functie voor Iraanse ballingen die hopen op een terugkeer van de democratie in Iran. Voor hen geldt de Cyruscilinder als de eerste verklaring van de rechten van de mens. Hoe is het succes van Cyrus' propaganda tot in onze tijd te verklaren? We gaan hierbij ook in op wat propaganda nu eigenlijk is.

11. Esangila, de tempel van Marduk (= Bēl) in Babylon in zijn nadagen **2024**

De grote tempel van Marduk in Babylon, Esangila geheten, was een centraal gebouw aan de oostoever van de Eufraat. Daarbij hoorde de tempeltoren E-temen-an-ki (de Toren van Babel in Genesis 11 en Herodotus I 181-3). Jeremia voorspelt in hoofdstukken 50 en 51 de totale verwoesting van Babylon. Ook de tempel gaat eraan. 'Bēl wordt te schande gemaakt, Marduk is ten einde raad' (50:2). Wat is daarvan waar? Klassieke auteurs zeggen dat de Perzische koning Xerxes de tempel (maar dan vooral de toren) heeft verwoest, maar de tempeldienst gaat toch door, nog

vele eeuwen, ook na de komst van Alexander de Grote (331 v. Chr.) en de verovering door de Parthen (141 v. Chr.). Koningen en gouverneurs blijven de stad bezoeken en offeren in de tempel. Nou ja 'in'? Steeds meer bij de tempelpoorten. Waarom is dat? Helaas is de tempel niet echt goed opgegraven, maar uit de teksten (Babylonische kronieken en historische aantekeningen in astronomische dagboeken) kunnen we toch wel iets opmaken. Veel teksten gaan over het puinruimen van Esangila. Wat veranderde er allemaal?

Dr. Nico Staring – Egyptoloog en archeoloog, Chargé de recherches F.R.S.-FNRS, Université de Liège

1. Grafbouw in Egypte tijdens het Nieuwe Rijk: Een studie naar de relatie tussen grafeigenaars en kunstenaars **2022**

Deze lezing behandelt de eerste resultaten van lopend onderzoek naar de relatie tussen de private opdrachtgevers voor de bouw van monumentale grafstructuren en de kunstenaars die verantwoordelijk waren voor het vervaardigen van de reliëfdecoratie. Om die relatie te bestuderen, wordt gekeken naar het onderliggende patronagesysteem dat ten grondslag lag aan de vele monumentale en rijkelijk gedecoreerde grafstructuren in de Memphitische begraafplaats van Sak-kara tijdens het Nieuwe Rijk (ca. 1539-1078 v. Chr). Zo blijkt bijvoorbeeld dat de opdrachtgevers (de grafeigenaars) en de kunstenaars een professionele relatie tot elkaar hadden, waarbij laatstgenoemden als ondergeschikten werkten voor de bestuurders van religieuze en civiele instellingen. Met andere woorden: arbeid (evenals materiële middelen) vloeyde naar de private bouwwerkzaamheden van die bestuurders. Hoe zat dat precies? Is hier sprake van een vorm van Oud-egyptische corruptie, of moeten we deze gang van zaken anders zien?

Prof. dr. Harry Stroomer – Bijzonder hoogleraar emeritus Berberse en Zuidsemitische talen, Universiteit Leiden

1. Taalkundige verscheidenheid in het Midden-Oosten en Noord-Afrika **2022**

Wist U dat er in Jemen en Oman, naast het Jemenitisch en Omani Arabisch, ook andere Semitische talen worden gesproken?

Wist U dat het huidige Marokko waarschijnlijk voor 50% Berbertalig is?

Wist U dat de Canarische eilanden van oorsprong Berbertalig waren?

We horen vaak spreken van 'de Arabische wereld', een benaming die een taalkundige eenheid suggereert. Dat blijkt niet te kloppen met de feiten. Drieëntwintig van de zesentwintig 'Arabische landen' hebben grotere of kleinere niet-Arabische taalgebieden in zich. Onderzoek van de laatste twintig-dertig jaar heeft duidelijk gemaakt dat de taalkundige verscheidenheid in wat we de Arabische wereld noemen vroeger groot was en nog steeds is. Dat is wat we in deze lezing nader zullen bekijken.

De lezing heeft twee delen:

het eerste deel richt zich op (recente ontwikkelingen in de studie van) talen op het Arabische Schiereiland voor en na de komst van de Islam,

het tweede deel richt zich op (recente ontwikkelingen in de studie van) talen in Noord-Afrika, voor en na opkomst van de islam.

Dr. Rolf Strootman – Universitair docent Oude Geschiedenis, Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, Universiteit Utrecht

1. De Isis-cultus in de Hellenistisch-Romeinse tijd

2021

We kennen Isis vooral als de oud-Egyptische vruchtbaarheidsgodin, de zuster-echtgenote van Osiris en moeder van Horus, wier cultus nauw verwant is aan die van Hathor, de Opper-Egyptische godin met de koehoorns. In de Hellenistische periode sloeg Isis aan het reizen. Zij werd een 'internationale' godin, die in het gehele Middellandse Zeegebied vereerd werd, ook door de Grieken en de Romeinen. Hoewel deze Isis in de oudere literatuur als 'gehelleniseerd' geldt, behield zij veel van haar Egyptische kenmerken – die werden juist sterker aangezet naarmate haar cultus zich verder verspreidde, bijvoorbeeld naar Rome en Pompeji waar zich belangrijke tempels van haar bevonden. Hoe Grieks zij er soms ook ging uitzien, altijd droeg zij een kruikje Nijlwater bij zich en een traditioneel Egyptische sistrum.

Maar in een belangrijk opzicht veranderde Isis wezenlijk van karakter: zij werd voorgesteld als een veel machtiger godin dan zij in Egypte geweest was. In deze voordracht lezen en bespreken we een aantal Griekstalige hymnes waarin Isis geprezen wordt als de schepper van de wereld en de cultuur, en als een godin die machtiger is dan het Lot en de Dood. Zo werd de Isis in de derde eeuw v.C. het middelpunt van een mysteriecultus waarbinnen individuele aanbiddeers een persoonlijk band opbouwden met deze almachtige godheid die in staat was iemands lot ten goede te veranderen.

2. Het Bijbelboek Daniel en de strijd tegen de Seleuciden

2021

Het boek Daniel is berucht en beroemd. Beroemd omdat Daniel het belangrijkste apocalyptische geschrift is van het antieke Judaïsme, berucht omdat het boek is samengesteld uit verschillende oudere en nieuwe teksten vol vreemde visioenen die moeilijk te duiden zijn. De meeste verhalen zijn gesitueerd aan het hof van koning Nebukadnezar van Babylon, die regeerde in de vroege zesde eeuw v.C. Tot de bekendste verhalen behoren de goddelijke toekomstvoorspellingen die als visioenen aan de profeet Daniel gedaan worden, of gedroomd worden door Nebukadnezar (en dan door Daniel worden uitgelegd). De voorspellingen zijn zelfs met de uitleg van de profeet Daniel erbij moeilijk te begrijpen – tot je doorkrijgt dat ze allemaal betrekking hebben op een heel specifieke periode in de Joodse geschiedenis: de eerste helft van de tweede eeuw v.C. toen er in Judea een opstand woedde tegen de Seleuciden, de Macedonische dynastie die na Alexander de Grote over het Midden-Oosten heerste. De meeste Bijbelonderzoekers gaan er dan ook van uit dat het boek Daniel in die laatste periode tot stand kwam.

In deze lezing gaan we eens beter kijken naar de voorspellingen, visionaire beelden en vreemde gebeurtenissen in Daniel in het licht van die latere gebeurtenissen: de Kolos op Lemen Voeten, de waanzin van koning Nebukadnezar, het visioen van het vierkoppige beest dat uit het water oprijst, en het Teken aan de Wand. Ook andere 'highlights' zoals de jongemannen in de vurige oven en Daniel in de leeuwenkuil zullen de revue passeren. We zullen zien dat er een zéér nauwe relatie bestaat tussen de twee allerergste slechte vorsten in de Joodse traditie: de Babylonische koning Nebukadnezar, die in de zesde eeuw v.C. Jeruzalem verwoestte en een deel van de

bevolking in ballingschap wegvoerde, en de Seleucidische koning Antiochos IV Epiphanes, die in de tweede eeuw v.C. de Joodse religie zou hebben verboden en bestreden.

3. Oriëntalisme in de Europese kunst

2024

Er wordt vaak gezegd dat Europese opvattingen over het Nabije Oosten 'Oriëntalistisch' zijn. Dat begrip wordt vaak losjes gebruikt. Maar wat betekent 'Oriëntalisme' precies? Deze levendige lezing verheldert om te beginnen de oorspronkelijke gedachte die de Palestijns-Amerikaanse letterkundige Edward Said verwoordde in zijn beroemde maar moeilijke boek *Orientalism* uit 1978. Daarin identificeerde hij een aantal kenmerkende stereotypen betreffende het sensuele, mysterieuze en gevaarlijke 'Oosten'. Bovenal kijken we gezamenlijk naar hoe deze beelden tot uitdrukking komen in de Europese schilderkunst – beelden die ook een stempel drukten op het hedendaagse beeld van het (oude) Nabije Oosten.

4. Babylon in de moderne cinema

2024

Een filmhistoricus schreef ooit: Babylon komt alleen in films voor om verwoest te worden. Het lijkt er inderdaad op dat de stad in de moderne cinema vooral een zwaarbeladen symbolische betekenis heeft. In deze lezing bekijken we hoe het oude Babylon in de westerse cinema gestalte kreeg. In hoeverre is het beeld van de stad historisch correct, en wat is de rol van de archeologie en geschreven bronnen voor het beeld van Babylon? Welke keuzes maken filmmakers om tegemoet te komen aan de verwachtingen van een modern publiek? Bovenal kijken we naar de betekenis van Babylon in deze films. Zoals we zullen zien hangt die betekenis vaak samen met Bijbelse voorstellingen, met name het beeld van Babylon als poel des verderfs in het boek *Openbaring*. Verschillende films passeren de revue, bekende en minder bekende. We beginnen uiteraard met de klassieke stomme film *Intolerance* van D. W. Griffith uit 1916 – die met dat exorbitante decor vol reusachtige sculpturen – en eindigen met een misschien minder voor hand liggende verbeelding van het Bijbelse Babylon: Mel Gibsons religieuze epos *Apocalypto* uit 2006.

5. De Zijderoute

2024

De Zijderoute is de romantische naam voor een wijdvertakt netwerk van handelswegen die eeuwenlang het oosten en westen van Eurazië met elkaar verbond. Er is tegenwoordig weer veel belangstelling voor de Zijderoute. Dat komt deels doordat China een Nieuwe Zijderoute van de grond probeert te krijgen, het zogeheten 'Belt and Road Initiative'. Deels is het een gevolg van de groeiende belangstelling onder historici voor niet-Westerse geschiedenis en voor culturele uitwisselingen tussen 'Oost' en 'West'. Over de Zijderoute zijn de afgelopen veel nieuwe boeken verschenen.

Door veranderende wetenschappelijke inzichten en nieuwe archeologische ontdekkingen komen we steeds meer te weten over trans-Aziatische verbindingen in de Oudheid, zowel ter land als op zee. In de lezing nemen we deze uitwisselingen over enorme geografische afstanden onder de loep. We behandelen onder meer de vraag hoe die in de Oudheid contacten tot stand kwamen en de vraag wat er werd uitgewisseld (veel meer dan zijde). Bovenal gaan we in op het belang van de Zijderoute voor de wereldgeschiedenis in het kader van een veranderend perspectief op de geschiedenis van de Oudheid dat steeds minder eurocentrisch aan het worden is.

Prof. dr. Herman Teule – Emeritus hoogleraar Oosters christendom KU Leuven en Radboud Universiteit Nijmegen; oud-directeur Instituut voor Oosters Christendom Nijmegen

1. Een nestoriaanse monnik uit Beijing op bezoek in Parijs

2022

Deze lezing vertelt het verhaal van de nestoriaanse monnik Rabban Sawma die tegen het eind van de 13de eeuw in opdracht van de Mongoolse heerser Arghun een bezoek bracht aan Europa om te onderzoeken of een Europees-Mongoolse alliantie mogelijk was om hem in staat te stellen Syrië en Palestina te veroveren. Het verslag van deze reis, opgeschreven in het Perzisch, maar alleen bewaard in een Syrische vertaling, geeft een inkijk in de situatie van de christenen in het Midden-Oosten in de periode na de verwoesting van Bagdad (1258), een periode van nieuwe allianties en een herdenken van traditionele kerkelijke patronen.

2. ‘Laten we ons hart leeg maken’: Christenen uit het Midden-Oosten en het eerste gesprek met de islam

2023

Binnen tien jaar na de dood van Mohammed (632) waren alle grote christelijke centra van het Midden-Oosten (Alexandrië, Antiochië, Damascus, Jerusalem ...) onder islamitisch bestuur. Hoe reageerden de christelijke leiders hierop, maar vooral: wat was het antwoord van theologen en filosofen op deze nieuwe godsdienst? In deze lezing gaan we in op de eerste christelijke antwoorden op de islam, variërend van uiterst polemisch (Johannes van Damascus) tot pogingen om kernbegrippen van het christendom (drie-eenheid, het kruis, ...) inzichtelijk te maken voor geïnteresseerde moslims. We gaan vooral in op de eerste Abbasidische periode (750-950) toen christelijke en islamitische gesprekspartners elkaar intellectueel uitdaagden en nadachten over de manieren van interreligieuze dialoog. De inzichten van deze eerste ervaringsdeskundigen van het gesprek met de islam kunnen ook voor vandaag nuttig zijn. In de woorden van de monnik Abraham van Tiberias: als we met elkaar praten ‘laten we eerst onze harten leeg maken’ en niet vertrekken van voorop vastgestelde opinies.

3. Kloosters in Tur Abdin (Oost-Turkije)

2024

Tur Abdin, de ‘Berg van de Dienaren (van God)’, is een regio in Oost-Turkije bezaaid met kloosters, waarvan sommigen terug gaan tot de 4de/5de eeuw. We bespreken het ontstaan van enkele van deze kloosters, en hoe zij hebben bijgedragen aan bijzondere vormen van monnikendom. Hoe leefden en baden deze monniken? hoe verhielden ze zich tot de wereld rondom hen heen? Wat lazen ze en welke boeken produceerden ze? Welke rol speelden ze in de organisatie van de Kerk? Naast aandacht voor de historische ontwikkelingen gaan we ook in op de huidige ontwikkelingen en bespreken we enkele hedendaagse monastieke figuren, zoals de abt van het klooster van Mor Gabriel of de monniken die het klooster van Mor Awgin nieuw leven hebben ingeblazen. En tot slot: wat betekenen deze kloosters nu nog voor onze tijd, nu veel van de oorspronkelijke bewoners van Tur Abdin hun thuisland ontvlucht zijn en zich hebben gevestigd in de diaspora?

Jeroen Verrijssen – Promovendus in de Faculteit Theologie & Religiewetenschappen, KU Leuven

1. Mozes en Farao in gedichten: Aramese gedichten over de doortocht door de Rode Zee 2023

De Joodse traditie om wekelijks – naast de Hebreeuwse tekst – ook de Aramese vertaling (*targum*) luidop te lezen, begon ergens in de eerste eeuwen vóór en na Christus. Dit verminderde echter doorheen de eeuwen samen met het verval van het Aramees als spreektaal voor de Joden. Tegen de middeleeuwen vinden we alleen nog maar overblijfselen van deze traditie voor slechts twee belangrijke feestdagen: de zevende dag van Pesach waarop de doortocht door de Rode Zee wordt gevierd; en de eerste dag van Shavuot, waarop de ontvangst van de tien geboden wordt gevierd. In het middeleeuwse Europa was het de gewoonte om de Aramese vertaling aan te vullen met gedichten en uitbreidingen. Deze aanvullingen waren óók in het Aramees – wat opmerkelijk is aangezien deze taal nog amper gesproken werd.

Deze lezing zoomt in op het verhaal van Mozes en Farao in Ex. 13– 15, in het bijzonder op een selectie gedichten en proza-uitbreidingen op het verhaal van de doortocht door de Rode Zee. In deze teksten zullen we samen ontdekken hoe creatief (vroeg-)Middeleeuwse Joden omgaan met hun Heilige Schrift en de Aramese taal, maar ook hoe ‘boze’ figuren zoals Farao worden gerepresenteerd.

Prof. dr. Caroline Waerzeggers – Hoogleraar Assyriologie, Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Leiden

1. De bibliotheek van Assurbanipal in context 2022

Assurbanipal, koning van Assyrië (midden zevende eeuw v. Chr.), was de eerste maar zeker niet laatste vorst uit de geschiedenis die opdracht gaf om alle kennis op één plek samen te brengen. De beroemde bibliotheek van Ninive is één van de meest opzienbarende ontdekkingen uit Mesopotamië. Maar waar kwam Assurbanipals verzamelzucht vandaan? Hoe zag zijn ‘bibliotheek’ eruit? En wat wou hij met dit project bereiken? Om de bibliotheek van Ninive goed te begrijpen zal ik kijken naar de totstandkoming van deze legendarische collectie onder Assurbanipal, maar ook nagaan hoe deze koninklijke bibliotheek past in de bredere cultuur van verzamelen en archiveren in het Nabije Oosten.